

SİYASAL YOZLAŞMALARIN NEDENLERİ*

Coşkun Can Aktan

Siyasal yozlaşmaların ortaya çıkmasına neden olan faktörler çeşitlidir. Siyasal yozlaşmaların nedenlerini iki ana başlık altında özetlemek mümkündür.

Temel Neden: Siyasal Sürecin İşleyişinde "Özel Çıkar" Aksiyomunun Geçerli Olması:

Kamu ekonomisinde karar alma süreci (siyasal süreç) ile piyasa ekonomisinde karar alma süreci bazı benzerlikler gösterir. Piyasadaki mübadelede üreticilerin temel amacı "kâr maksimizasyonu", tüketicilerin temel amacı ise "fayda maksimizasyonu"dur. Siyasal mübadelede ise temel amaç, piyasa mübadelesinde olduğu gibi çıkar maksimizasyonudur. Siyasal mübadelede,

- Seçmenler, kamusal mal ve hizmetlerden elde edecekleri "fayda" yı,
- Siyasal partiler yeniden seçilebilmeyi garantilemek için "oy" larını,
- Bürokrasi, makam, prestij vb. imkanları koruyabilmek için "bütçe" yi,
- Çıkar ve baskı grupları da devletten elde edecekleri "transfer" ya da "rant" ları maksimize etmeye çalışırlar.

Kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasının işleyişinde "özel çıkar" aksiyomunun geçerli olduğu görüşü kamu tercihi teorisyenlerinin savunduğu bir görüştür. Metodolojik bireysellik ilkesinden hareketle Kamu Tercihi Teorisi, siyasal süreçte rol alan aktörlerin esasen kendi özel çıkarlarının peşinde koştuğunu kabul eder. Bu teorinin açıklamaları çerçevesinde "özel çıkar maksimizasyonu" ilişkilerini Tablo:1 yardımıyla açıklayabiliriz:

Tablodan anlaşıldığı üzere siyasal süreçte çok yönlü bir etkileşim söz konusudur. Siyasal süreçte etkileşim zincirinde esas olan "özel çıkar" ı mak-

* Coşkun Can Aktan, Temiz Toplum ve Temiz Siyaset, İstanbul: T Yayınları, s.55-62.

simize etmeye çalışmaktır. Örneğin, siyasal iktidar, oylarını maksimize etmek için seçmenlerine daha fazla kamusal mal ve hizmet sunmaya çalışır. Seçmenler de siyasal iktidardan daha fazla kamusal mal ve hizmet sunmasını talep eder. Siyasal iktidar, bütçeyi tanzim eden bürokrasiye daha geniş bir bütçe oluşturmasını ister. İktidar, öte yandan seçim aşamasında kendisine yardımcı olan kişi ve gruplara (çıkar ve baskı grupları) "transfer" ya da "rant" sağlamaya çalışır. Çıkar ve baskı gruplarının siyasal iktidar ve bürokrasi ile olan ilişkilerinde esas olan rant maksimizasyonudur. Konunun daha ayrıntılı analizi şemada yapılmıştır.

Özetle, siyasal yozlaşmanın temel nedeni siyasal süreçte egemen olan "özel çıkar" aksiyomudur. Özel çıkarları peşinde koşan siyasal aktörler (politikacılar, seçmenler, bürokratlar, birlikler) çeşitli türde siyasal yozlaşmalara neden olurlar.

Siyasal Yozlaşmaların Ortaya Çıkmasında ve Yaygınlaşmasında Etkili Olan Diğer Faktörler

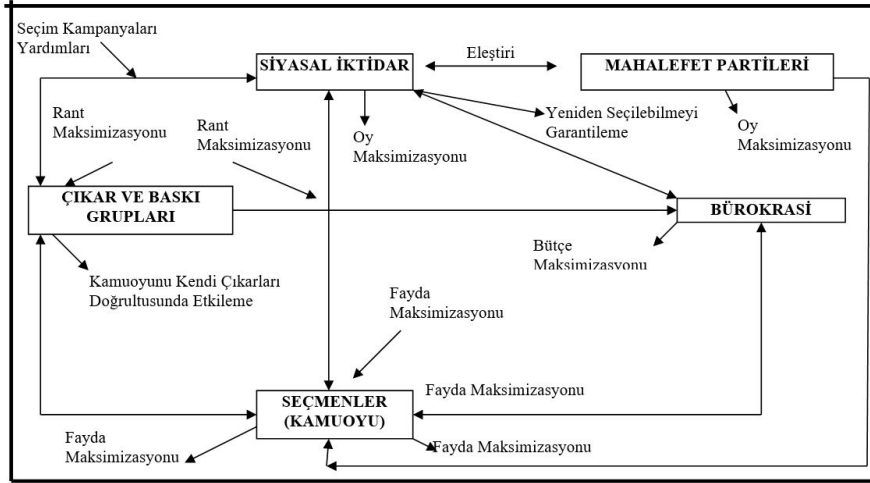
Siyasal yozlaşmaları yaratan nedenler yukarıda belirttiğimiz üzere çok çeşitlidir. Siyasal yozlaşmalar esasen çok değişik tür ve şekillerde ortaya çıkarlar. Her siyasal yozlaşma türünü ortaya çıkaran nedenler farklı olabilmektedir. Aşağıda genel olarak siyasal yozlaşmaların ortaya çıkmasında etkili olan faktörler özetlenmektedir.

1. Siyasal yozlaşmaların ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında etkili olan faktörlerden birisi toplumsal değişim süreci ve modernleşmedir. Modernleşmenin siyasal yozlaşmalar üzerindeki etkisini başlıca dört şekilde açıklamak mümkündür.¹

- Modernleşme ile birlikte sanayileşme hız kazanmaktadır. Sanayileşme bir anlamda sürekli olarak toplumda yeni kaynakların ve fırsatların yaratılması demektir. Toplum içinde ortaya çıkan birtakım yeni gruplar ve örgütler söz konusu kaynak ya da fırsatları kullanmak için siyasal karar alma sürecinde faal olmaya çalışmaktadırlar. Bu çabalar sonucunda siyasal yozlaşmada bulunmayı olası kılan etkileşimler giderek ağırlığını artırmaktadır

¹ Bkz: Gencay Şaylan, "Toplumsal Değişme, Yönetmel Bozulma ve Yolsuzluk", Amme İdare-i Dergisi, Cilt 8, No 4, Aralık- 1975. s. 85. Ayrıca bkz: Samuel P. Huntington, "Modernization and Corruption", in: Arnold J. Heidenheimer, Michael Johnston and Victor T. Levine, Political Corruption –A Handbook-, New Brunswick, Transcatin Publishers, 1989. s.377-89.

Şekil-1: Siyasal Süreçte Aktörlerarası Çıkar İlişkileri

Modernleşme, toplumun her kesiminde hızlı bir değişmeyi içermektedir. Siyasal kurumlar ve kurallar (kanunlar, yönetmelikler vb.) sürekli olarak değişmekte ve sistemin biçimsel kontrol yapılarında boşluklar meydana gelmektedir. Dolayısıyla siyasi karar alma sürecinde rol alan aktörler bu boşluklardan yararlanmayı fırsat bilmektedirler.

- Modernleşme ile birlikte hızlı nüfus artışı ve kentleşme olguları gündeme gelmektedir. Özellikle köyden kente göçlerin artması ile birlikte büyük kentlerde yeni fırsatlar ve yeni rantlar oluşmaktadır.

2. Kamu görevlilerinin maaşlarının yaşamlarını idame ettirmeye yetmeyecek düzeyde olması rüşvet, irtikap, zimmet ve ihtilas şeklindeki siyasi yozlaşmaları arttırabilir.

3. Bir toplumda eğitim ve kültür düzeyinin düşük olması siyasi yozlaşmanın bir diğer kaynağını oluşturur. Esasen siyasi yozlaşma gelişmiş ülkelerden ziyade özellikle az gelişmiş ülkelerde yaygınlık göstermektedir. Az gelişmiş ülke insanının değer yargıları gelenekseldir. Bağımlılık ilişkileri yaygındır. Çalışma ve başarıdan çok, yakınlık, aile bağları, eş dost, hemşehrlik gibi geleneksel bağlar ekonomik kriterlerden önde gelmektedir. İnsanları çalışmaya ve başarıya yöneltici motivasyonlar daha zayıftır. Aksine fırsatçı ve spekülative kazanç yollarına eğilim fazladır. Bütün bunlar, siyasi yozlaşmanın çeşitli türleri için uygun nedenler olarak gündeme gelmektedir.

4. Bir ülkenin hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşluklar da siyasal yozlaşmaya uygun ortam hazırlar. Örneğin, yasalarda açık bir şekilde cezalandırılmayan veyahutta yasada yer almakla birlikte cezai müeyyidesi suçu caydırıcı nitelikte olmayan siyasal yozlaşma türleri yaygınlık gösterebilir.

5. Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler siyasal yozlaşmalara neden olabilir. Toplum oluşturulan bireyler arasında gelir ve servet yönünden büyük boyutlara varan eşitsizlik varsa bu milli gelirden düşük pay alan kimseleri siyasal yozlaşmalarda bulunmaya sevk edebilir. Çalışarak kazanmanın ve zengin olmanın mümkün olamayacağına inanan bireyler, kısa yoldan ve kolaydan para kazanma eğiliminde olabilirler. Aynı şekilde bir ülkede fonksiyonel gelir dağılımında da önemli boyutta dengesizlik söz konusu ise bu da bazı tür siyasal yozlaşma eğilimlerini arttırabilir. Örneğin, müteşebbis ve rantiyeci kesim milli gelirin çok büyük bir kısmını alıyorsa, bu ücretli kesimin siyasal ahlak anlayışını zedeleyebilir. Ücret yetersizlikleri ve dengesizlikleri de mevcut ise o zaman kamu görevlilerinin rüşvet, zimmet, irtikap vb. türde siyasal yozlaşmalara yönelmeleri söz konusu olabilir.

6. Modern demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması da siyasal yozlaşma için uygun ortam hazırlar. Öte yandan, "pratoryanizm" (askeri müdahaleler) kamu kaynaklarının israf edilmesinde ve yolsuzlukların yaygınlaşmasında önemli rol oynayabilir.

7. Enflasyon da, toplumda spekülasyon kazanç peşinde koşmayı, vurguncululuğu ve köşe dönücülük gibi düşünce ve eğilimleri artırır.

8. Siyasal yozlaşmaların ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında Popülizm'in de etkilerinin olabileceğini belirtmek gerekir. Popülizm özellikle geleneksel toplumlarda ve gelişmekte olan ülkelerde siyasetçilerin oy avcılığı yapmada uyguladıkları politikalarından birisidir. Popülizm özünde Halkçılık demektir. Popülizm, geniş anlamda tüm halkı kucaklayan, toplumun tüm kesimlerini önemseyen, halkın iradesinin önceliğini savunan ve halk egemenliği fikrini benimseyen bir ilkedir. Daha dar anlamda Popülizm, toplumun belirli bir kesimini kucaklar. "Köycülük" ve "köylüseverlik" bir tür popülizmdir. Popülizm'de "köylü ve çiftçi" geleneksel kültürün beşiği ve koruyucusu olarak kabul edilir ve ona sahip çıkılmasından söz edilir. Popülizm'de şüphesiz sadece köylünün değil ortanca seçmen (median voter) denilen memur, işçi, emekli gibi kesimlerin de çıkarlarının korunacağından ve gözetileceğinden söz edilir. İlk uygulamalarına eski Rusya'da rastlanılan Popülizm ya da Narodizm (Rus Halkçılığı) birçok ülkede varlığını sürdür-

mektedir. Ülkemizde de populizm, "halkçılık" adıyla gerek tek parti programında (CHP Halkçılığı) ve gerekse 1937 değişikliği ile Anayasa da yer almıştır.²

Şüphesiz Popülizm' in kendisini bir siyasal yozlaşma türü olarak ele almak sözkonusu olamaz. Ancak, bu ilke genellikle siyasetçilerin halkın duygularını sömürmesi, belirli seçmen kesimlere yalan-dolan, aşırı vaatte bulunma şeklinde siyasal yozlaşmalara imkan sağlamaktadır.

² Bu konuda bkz: Zafer Toprak, "Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları", Tarih ve Demokrasi, (T.Z.Tunaya'ya Armağan), Cem Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul: 1992. s.61-65.